

NEZAPOSLENI KOJI RADE: RADNICI I PODUZETNICI IZ SJENE*

Mr. sc. Sanja CRNKOVIĆ-POZAIĆ

Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zagreb

UDK: 331.5(497.5)

Sažetak

U Hrvatskoj su već dulje vrijeme sužene mogućnosti zapošljavanja, velik je broj evidentiranih nezaposlenih i dugo se čeka na zaposlenje, s tim da tek manji dio nezaposlenih ostvaruje pravo na novčanu naknadu. Stoga znatan broj nezaposlenih osoba prijavljenih zavodima za zapošljavanje radi u NG-u kao radnici "na crno", pomažući su članovi obitelji ili samozaposleni. U istraživanju pozornost je usmjerena na samozaposlene: vlasnike poslovnog subjekta, obrta ili poljoprivrednog zemljišta i zaposlene za svoj račun, te na pomažuće članove obitelji koji, obično bez naknade, rade u obiteljskom poslu. Većina osoba koja radi za vlastiti račun započela je svoje malo poduzetništvo iz nužde, a prije toga su bili pretežito nezaposleni. Poduzetnici u sjeni uglavnom su radili prije nezaposlenosti i većinom su bili uposlenici. Za sve kategorije samozaposlenih željena plaća u SG-u nekoliko je puta veća od njihovih sadašnjih primanja, što pokazuje da oni ne žele ući na službeno tržište rada sve dok ne mogu zarađivati mnogo više od onoga što ostvaruju na neslužbenom tržištu.

Kao što u svakom društvu, i među nezaposlenima postoji određeni postotak poduzetnika. Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) pokrenuo je Program za poticanje samozapošljavanja radi identifikacije poduzetnika u sjeni te njihova osposobljavanja, savjetovanja, kreditiranja i zapošljavanja u SG-u. Komparativna analiza programa za poticanje samozapošljavanja u drugim zemljama pokazala je da je to malen, ali vrlo bitan dio programa aktivne politike zapošljavanja europskih zemalja. Pojedine kategorije nezaposlenih u Hrvatskoj vrlo su pozitivno ocijenile taj program, premda nisu uvijek odlučile sudjelovati u njemu. Za one koji napuste program ili za one koji smatraju da je za njih samozapošljavanje posljednji način radnog angažiranja, vrijedno je pomno procijeniti rizik kako ih se ne bi gurnulo dublje u siromaštvo. Uspjeh programa u Hrvatskoj usporediv je sa sličnim

* *Primljeno (Received): 1. 11. 2001.*

Prihvaćeno (Accepted): 31. 12. 2001.

programima samozapošljavanja u drugim zemljama, a da bi program bio učinkovitiji s obzirom na troškove i pomogao mogućim poduzetnicima u boljoj procjeni rizika s kojim će se susresti, potrebno je provoditi potpunije informiranje na početku programa, stroži samoodabir i postupke selekcije.

Ključne riječi: nezaposlenost, zapošljavanje, neslužbeno gospodarstvo, poduzetništvo, radna snaga.

Uvod

Tema ovog rada su nezaposlene osobe prijavljene na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje koje su uključene u ekonomske aktivnosti u neslužbenom gospodarstvu (NG-u), s posebnim osvrtom na samozaposlene. Ta je kategorija zanimljiva zbog više razloga. Prvo, u bivšim socijalističkim društvima poduzetništvo se u najboljem slučaju toleriralo, dok se istodobno ograničavalo i onemogućivalo. Od početka tranzicije poduzetništvo se proglašava okosnicom razvoja i potiče raznim mjerama ekonomske politike. Drugo, bez obzira na svoj nezavidan i nesiguran položaj, poduzetništvo je u NG-u uzelo maha u svim tranzicijskim državama kao sredstvo preživljavanja te se toleriralo kao nadomjestak državne zaštitne mreže socijalne skrbi. Treće, zakonodavstvo i praksa u tranzicijskim državama dopušale su preklapanje socijalnoga i ekonomskog položaja pojedinaca tako da su evidentirani nezaposleni često bili uključeni u ekonomske aktivnosti i zapravo uopće nisu bili tražitelji zaposlenja već korisnici različitih državnih transfera.

U takvim uvjetima korisno je pokušati naći odgovore na nekoliko pitanja kako bi se spoznala sadašnja složena situacija i omogućilo provođenje učinkovitih političkih mjera koje uzimaju u obzir stvarni, a ne formalni položaj pojedinca. Prvo, tko su samozaposleni koji se prijavljuju kao nezaposleni, kolika su njihova primanja od rada i od novčanih naknada nezaposlenima, u kojim gospodarskim sektorima rade, kolika su njihova željena primanja (dohodak) za rad koji im se nudi posredovanjem zavoda za zapošljavanje, te koja su njihova demografska obilježja? Pokušat ćemo samozaposlene svrstati u dvije kategorije NG-a: neprijavljene subjekte i nezabilježene ali dopuštene ekonomske aktivnosti.

U drugom dijelu rada razmotrit ćemo tko su nezaposleni uključeni u Program Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ-a) za poticanje samozapošljavanja. Program je predviđen za one pojedince koji očito rade kao poduzetnici u sjeni, s ciljem ozakonjivanja njihova položaja i pomoći u stjecanju nužnih znanja i sposobnosti potrebnih za opstanak u zakonskom okruženju. U radu ćemo ocijeniti uspješnost te politike i donijeti zaključke o mjerama potrebnim za razvoj poduzetništva u tranzicijskim zemljama ozakonjivanjem djelovanja poduzetnika u sjeni.

Izvor podataka i metodologija

Najvažniji izvor podataka je Anketa o radnoj snazi (ARS). To je najopsežnije istraživanje koje se provodi u razdoblju između popisa stanovništva, a na temelju reprezentativnog uzorka ukupnog stanovništva. Cilj ARS-a je utvrditi ekonomsku ak-

ktivnost stanovništva u radnoj dobi (među osobama starijim od 15 godina). Pri podjeli stanovništva radne dobi korišteni su kriteriji Međunarodne organizacije rada (ILO), odnosno međunarodna definicija zaposlenosti, nezaposlenosti i ekonomske neaktivnosti. Istraživanje ekonomske aktivnosti stanovništva¹ pripremljeno je i provedeno u suradnji sa stručnjacima ILO-a, a njegovi su rezultati međunarodno usporedivi.

S obzirom na ciljanu populaciju u radu – nezaposlene koji rade, njihov je broj u svakoj od anketa premalen za dobivanje pouzdanih procjena, pa su osobe koje pripadaju toj kategoriji u svim istraživanjima od 1997. do 2000. grupirane u uzorak od 1 100 članova. Prethodno je provjereno da se iste osobe u kompiliranom uzorku ne pojavljuju više od jedanput. Isto je napravljeno za drugu skupinu sudionika uključenih u Program za poticanje samozapošljavanja HZZ-a, ali samo u četiri istraživanja u 1999. i 2000.

Tko su nezaposleni koji rade?

Većina nezaposlenih u Hrvatskoj ne prima novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti (postotak onih koji je primaju je 17,5%), a i njezina prosječna visina od 830 kuna ne omogućuje zadovoljavanje najnužnijih potreba. U kolovozu 2001. ukupno je bilo 369 168 evidentiranih nezaposlenih ili 21,6% radne snage. Odnos između novoprijavljenih i broja zaposlenih s popisa u kolovozu 2001. godine iznosio je 2,39, što uz prosječno čekanje na zaposlenje dulje od dvije godine upućuje na to da je vjerojatnost dobivanja posla malena, barem u prosjeku. Zašto je onda tako velik broj evidentiranih nezaposlenih? U Hrvatskoj je znatan učinak obeshrabrenih radnika², a okvirno se može procijeniti na temelju broja osoba koje se svakog mjeseca brišu iz evidencije jer su propustile obvezu redovitog javljanja. Postoji negativna korelacija između broja osoba koje se nisu prijavile HZZ-u i broja novozaposlenih osoba. Ako je veći broj slobodnih radnih mjesta, s popisa nezaposlenih briše se manji broj obeshrabrenih radnika.

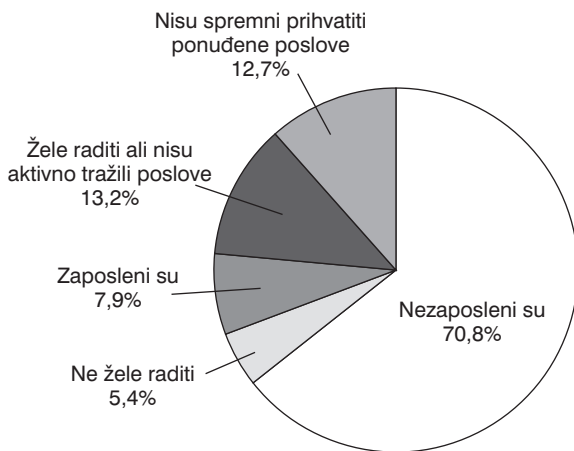
U takvim prilikama čini se neracionalnim ponašanje nezaposlenih koji dugo ostaju u evidenciji. Međutim, mnogo je razloga zašto ima smisla biti evidentiran kao nezaposlena osoba. Većina tih razloga financijske je prirode i proizlazi iz malih, ali brojnih naknada koje se mogu ostvariti zahvaljujući statusu nezaposlenosti³. Iduća slika pokazuje strukturu evidentiranih nezaposlenika prema aktivnosti.

¹ O pojedinostima istraživanja vidjeti Priopćenje br. 9.2.7/1, DZS.

² Učinak obeshrabrenog radnika odnosi se na izlazak iz radne snage osoba koje su stvarno nezaposlene, ali dulje vrijeme bezuspješno traže posao. Oni prestaju aktivno tražiti posao i često se uključuju u raspoloživu radnu snagu tek kada se poveća vjerojatnost zapošljavanja.

³ Osim novčane naknade, neka od prava koja ostvaruju nezaposleni jesu jeftiniji gradski prijevoz, porezne olakšice za nezaposlenog člana kućanstva (u skladu sa Zakonom o porezu na dohodak), subvencionirani smještaj u ustanove dječjeg odgoja i obrazovanja, smanjenja odvetničkih naknada i sl. Većina će nezaposlenih reći da je korisno biti prijavljen HZZ-u jer se nikada ne zna koja će još druga prava nezaposleni moći ostvariti. Uglavnom su u pravu.

Slika 1. Registrirani nezaposlenici prema međunarodnim kriterijima

Izvor: ARS, 2000/2, DZS, 2001.

Podaci pokazuju da malo manje od 30% evidentiranih nezaposlenih prema međunarodnim kriterijima ne bi trebalo imati status nezaposlenih osoba. Među njima su najveća kategorija oni koji ne traže aktivno posao, a slijede ih osobe koje nisu spremne prihvatiti posao kad bi im on bio ponuđen.

Sadašnja razina novčane naknade za vrijeme nezaposlenosti iznosi prosječno 830 kuna. Prema procjenama sindikata, egzistencijalni minimum za četveročlanu radničku obitelj iznosio je 5 400 kuna, odnosno 1 350 kuna po članu, što je po članu 520 kuna više od iznosa prosječne naknade. Stoga se može zaključiti da su nezaposleni prisiljeni tražiti posao i u NG-u kako bi povećali svoja primanja, pogotovo osobe koje ne ostvaruju novčane naknade, a pripadaju dvjema kategorijama: osobama bez radnog iskustva koje nisu plaćale doprinose pa stoga ne mogu ostvarivati prava za vrijeme nezaposlenosti ili osobama koje su ostale nezaposlene nakon isteka prava na novčanu naknadu. Zbog toga donositelji političkih odluka dvoje: ako država ne osigurava dovoljno sredstava za osnovne egzistencijalne potrebe nezaposlenih, može li ih spriječiti da rade i tako povećaju svoja skromna primanja što ih dobivaju od države⁴?

U nedostatku učinkovitijeg kažnjavanja rada u NG-u ili nedovoljne aktivnosti pri traženju posla te male mogućnosti zapošljavanja, evidentirani nezaposleni ponašaju se racionalno ostvarujući najveća moguća primanja i nenovčana prava iz svih izvora: od rada u NG-u, od državnih doznaka (novčane naknade, pomoći u sustavu socijalne skrbi, jeftiniji gradski prijevoz, porezne olakšice za zaposlenog člana ku-

⁴ Prijedlog novog Zakona o zapošljavanju dopustit će nezaposlenome da legalno radi do iznosa koji nije veći od razine novčane naknade.

ćanstva i 16 drugih prava) te neka druga prava⁵ što ih ostvaruju vojni veterani, udovice i djeca vojnika ubijenih u Domovinskom ratu, izbjeglice, prognanici i drugi.

Na slici 2. dan je pregled broja nezaposlenih prema godinama, a u skladu s međunarodnim standardima (nezaposlenost prema ILO-u), evidentiranih nezaposlenika pri HZZ-u, broja nezaposlenih dobiven ARS-om koji rade u razdoblju od 1997. do 2000. godine.

Tablica 1. "Nezaposleni" koji rade i ukupna nezaposlenost

	1997.	1998-1.	1998-2.	1999-1.	1999-2.	2000-1.	2000-2.
Nezaposleni prema ILO kriterijima	175 000	194 000	204 000	217 000	251 000	273 000	321 945
Registrirani nezaposleni pri HZZ-u	285 564	265 684	272 752	281 238	315 365	338 224	395 845
Osobe koje su u anketi radne snage obznanile da su registrirani u HZZ-u	267 746	272 754	281 047	312 798	335 881	342 098	376 631
"Nezaposleni" koji rade	62 195	52 418	47 103	42 206	49 669	45 873	34 995
Samozaposleni	37 781	29 112	28 668	32 636	35 782	35 444	28 875

Izvor: ARS, različite godine.

Nezaposleni koji rade evidentirani su kao nezaposlene osobe u HZZ-u, ali su prema kriterijima ILO-a zaposleni ili samozaposleni. Mogućnost da se ta pojava izmjeri proizlazi iz usmjerenja upitnika u ARS-u kojim se želi identificirati formalni i stvarni položaj prema aktivnosti⁶ ispitanika. Kako je u Hrvatskoj općeprihvaćena činjenica da zaposlenost podrazumijeva rad na neodređeno vrijeme s punim radnim vremenom, većina je ispitanika izjednačavala zaposlenost samo sa takvim oblikom rada. Svjesni toga, tvorci upitnika vode ispitanika kroz niz pitanja čiji je cilj spoznati ekonomske aktivnosti u kojima je on sudjelovao tijekom referentnog tjedna kako bi ostvario dovoljno sredstava za svakodnevni život. Rezultati su vrlo zanimljivi i omogućuju provođenje analize.

Kako je već navedeno, broj nezaposlenih je prema kriterijima ILO-a manji od broja evidentiranih nezaposlenih, ali se ta razlika smanjuje jer nezaposlenost prema kriterijima ILO-a bilježi dinamičniji porast od početka 1999. (odnosno sve je veći broj evidentiranih nezaposlenih na zavodima za zapošljavanje stvarno i nezaposlen). Može se pokazati da postoji visoka korelacija između tih dvaju pokazate-

⁵ Analiza pokazuje da postoji znatno preklapanje u ciljanim populacijama korisnika državnih transfera, posljedica čega je prevelika javna potrošnja i nedovoljno učinkovito usmjerenje pomoći na siromašne.

⁶ Položaj prema aktivnosti : zaposlen-aktivan, nezaposlen-aktivan, neaktivan.

lja nezaposlenosti i broja nezaposlenih koji rade, ali uz određeni vremenski pomak. Ujedno se mogu dati određena predviđanja vrijednosti te veze stoga što obje mjere ubrzano konvergiraju, a stalno se smanjuje broj nezaposlenih koji rade.

Dvije najveće kategorije među nezaposlenima koji rade jesu radnici "na crno"⁷ i pomažući članovi obitelji. Struktura se, naravno, tijekom vremena mijenja, pa je narastao udio pomažućih članova obitelji, samostalnih gospodarstvenika (zaposlenih za svoj račun) i poljoprivrednika. Samozaposleni među evidentiranim nezaposlenima osobe su koje pružaju obrtničke usluge, ali koji nisu ozakonili svoju poslovnu djelatnost prijavljivanjem gospodarskog subjekta.

U ovom radu pozornost smo usmjerili na samozaposlene: vlasnike poslovnog subjekta, obrta ili poljoprivrednog zemljišta i zaposlene za svoj račun⁸, ali i pomažuce članove obitelji koji, obično bez naknade, rade u obiteljskom poslu. Razlog njihova uključivanja u analizu jest to što su oni glavna radna snaga u samozaposlenih nezaposlenih osoba. Njihovim obuhvatom može se steći slika o snazi poduzetničkog sektora.

Poduzetnici među nezaposlenima koji rade; neka temeljna obilježja

Demografska obilježja nezaposlenih koji rade znatno se razlikuju od ukupne populacije nezaposlenih. Dobna struktura, na primjer, pokazuje da je među nezaposlenima koji rade veći udio osoba od 25 do 44 godine (56,6% prema 49,4%) što može upućivati na potrebu glave obitelji da priskrbi više od onoga što se ostvaruje različitim transferima.

Tablica 2. Dobna struktura "nezaposlenih" koji rade i nezaposlenih s evidencije HZZ-a

	15-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Nezaposleni koji rade	9,0	13,2	28,9	27,7	18,0	3,3
Evidentirani nezaposleni	8,2	18,4	26,4	23	19,3	4,6

Izvor: ARS, 2000/2 i Mjesečni statistički bilten 07/2001, T14, HZZ.

Možda pomalo iznenađuje činjenica da je manje evidentiranih nezaposlenih koji rade u dobnoj skupini od 20 do 24 godine, što bi se moglo objasniti činjenicom kako zakonodavstvo omogućuje izvanrednim studentima koji plaćaju studij da se

⁷ Radnici "na crno" osobe su koje rade, ali nisu prijavljene ovlaštenim službama mirovinskoga i zdravstvenog osiguranja. U upitniku te su se osobe izjasnile kao uposlenici, ali na pitanje koja prava ostvaruju iz rada, odgovorili su "bez prava". To može značiti da su radili u skladu sa zakonom, ali na ugovor (ugovor o djelu ili autorski ugovor) ili nezakonito, za isplatu u gotovini. Svi se ti oblici smatraju zaposlenošću po međunarodnim standardima, ali ne i prema postojećem hrvatskom radnom zakonodavstvu i nisu uključeni u statistiku zaposlenosti.

⁸ Postoje poduzetnici koji obično nemaju stalno mjesto poslovanja. Oni mogu biti smješteni na ulici ili tržnici i smatra se da njihovo poduzetništvo prestaje kada oni ne rade, za razliku od evidentiranog poslovanja, koje se smatra neaktivnim samo onda ako poduzetnik formalno proglasi prestanak aktivnosti.

za vrijeme studiranja evidentiraju kao nezaposleni, iako većina njih nije raspoloživa za rad⁹.

Između navedene dvije skupine postoji razlika i u spolnoj strukturi. Dok žene čine većinu evidentiranih nezaposlenih, među samozaposlenima je više muškaraca.

Više od 60% samozaposlenih su muškarci, a samo 38% žene, iako one čine većinu evidentiranih nezaposlenih. U programu HZZ-a za poticanje samozapošljavanja uočena je nevoljkost žena za preuzimanje rizika samozapošljavanja, pa su potrebne posebne mjere i uvjeti za poticanje poduzetništva žena.

Iduće zanimljivo obilježje koje se odnosi na samozaposlene jest njihov prethodni položaj prema aktivnosti.

Tablica 3. Samozaposleni i njihov prethodni položaj prema aktivnosti

	Vlasnici poduzeća/slobodne profesije	Vlasnici poljoprivrednog imanja	Pomažući članovi obitelji	Radnici za vlastiti račun
Neaktivni	9,6	17,5	42,7	23,8
Nezaposleni	23,5	9,9	12,7	48,1
Zaposleni	66,9	72,5	44,6	28,2

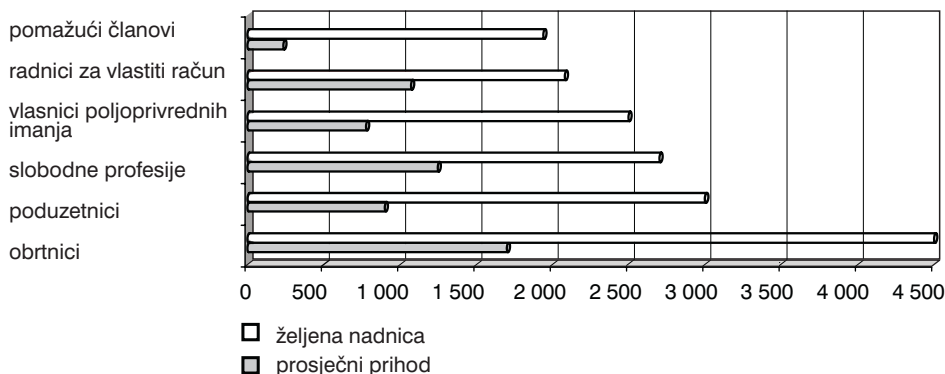
Izvor: ARS, 1997-2000/2.

Većina osoba koja radi za vlastiti račun pokrenula je svoje malo poduzetništvo iz nužde, a prije toga su bili pretežito nezaposleni. Pomažući su članovi obitelji uglavnom došli neposredno iz škole ili su izgubili posao i zbog pozne dobi imaju stvarnih teškoća u nalaženju novog posla. Poduzetnici su uglavnom radili prije nezaposlenosti i većinom su bili uposlenici. U većini slučajeva, poduzetništvo je bilo više pitanje nužde nego izbora, što je kasnije potvrđeno u anketi samozaposlenih koji su dobili kredite od HZZ-a.

Željena plaća samozaposlenih pokazatelj je spremnosti nezaposlenih da uđu na tržište rada. Razlika između sadašnjih primanja u NG-u i željene plaće u SG-u može upućivati na to da su očekivanja pojedinaca nerealno visoka i da zbog zadovoljavajućih zarada u NG-u zapravo ne postoji stvarna želja za zapošljavanjem u SG-u. To je tipično za poslove sezonskog tipa, poput rada u graditeljstvu i turizmu.

⁹ Samo se redoviti studenti ne mogu prijaviti kao nezaposleni. Studenti koji plaćaju studij to mogu učiniti, ali kada se prijave, obično zamole savjetodavca da im ne nudi zaposlenje jer ne mogu raditi puno radno vrijeme i studirati. Isto vrijedi i za osobe koje su prijavljene kao nezaposlene, ali imaju neku kroničnu bolest zbog koje su nesposobne za rad. Zakon o zapošljavanju navodi da oni mogu biti korisnici materijalnih prava za vrijeme nezaposlenosti do 12 mjeseci iako nisu raspoloživi za rad. To je drugi primjer miješanja socijalne i ekonomske sfere u statistici zaposlenosti i nezaposlenosti.

Slika 2. Prosječni prihodi i željena nadnica "nezaposlenih" koji rade

Izvor: ARS, DZS.

Slika se odnosi na one samozaposlene koji su izjavili da bi željeli promijeniti posao. Premda su njihova iskazana primanja vjerojatno podcijenjena, njihova je željena plaća nešto ispod sadašnje prosječne plaće u zemlji (3 300 kn), osim za obrtnike, koji bi željeli zarađivati oko 4 500 kuna. Za sve kategorije samozaposlenih željena je plaća nekoliko puta veća od njihovih sadašnjih primanja, što pokazuje da oni ne žele ući na službeno tržište rada sve dok ne mogu zarađivati mnogo više od onoga što ostvaruju na neslužbenom tržištu.

Navodimo, najvažnija demografska i druga (ostala) obilježja nezaposlenih koji rade.

Udio nezaposlenih muškaraca koji rade veći je u svim promatranim kategorijama nezaposlenih koji rade, dok je udio žena veći u svim evidentiranim skupinama nezaposlenih osoba. Mogućnosti samozapošljavanja žena očito su podcijenjene, vjerojatno zbog načina rada koji su muškarci spremniji prihvatiti. Na primjer, prilično složeni administrativni postupak ispunjavanja zahtjeva za odobravanje kredita, potreba da se komunicira ne samo s bankovnim službenicima, nego i s konzultantima, poljoprivrednim stručnjacima i predstavnicima HZZ-a vjerojatno otežavaju ženama samozapošljavanje. Kako žene u manje razvijenim zemljama čine glavnu poduzetništva, potrebno je uvesti neagresivna sredstva i načine oslobađanja potencijala za poticanje poduzetništva žena u Hrvatskoj.

Veći je udio osoba od 25. do 44. godine među nezaposlenima koji rade nego među evidentiranim nezaposlenima. To upućuje na potrebu ozakonjivanja njihova rada, pogotovo rada samozaposlenih u NG-u. Koliko je god njihov položaj nesiguran, oni se očito uspijevaju održati u konkurentskim uvjetima, imaju utvrđeni proizvod ili uslugu koju proizvode odnosno pružaju, imaju tržišnu potražnju koju zadovoljavaju i stvaraju novu vrijednost koja je dovoljna za njihovu egzistenciju. Naravno pitanje je bi li mogli biti profitabilni u zakonskom okruženju u kojem bi državi morali platiti sva potrebna davanja. Očito bi trebali širiti poslovnu aktivnost, što

obično zahtijeva dodatne sposobnosti i znanja, koja se mogu steći samo osposobljavanjem, usavršavanjem i konzultantskim uslugama.

Većina pomažućih članova obitelji i radnika za vlastiti račun radi u poljoprivredi. Te grupacije čine 59,6% svih nezaposlenih koji rade. To je očito povoljnost za donositelje političkih odluka. Demografska slika hrvatske poljoprivrede uglavnom pokazuje senilizaciju i feminizaciju sela. Danas je, na (ne)sreću, dobna struktura poljoprivrednog stanovništva znatno mlađa nego prije deset godina, kada je velik broj članova kućanstva koji su radili kao radnici – seljaci u društvenom sektoru izgubili posao u njemu, pa su njihova nekadašnja dopunska primanja iz poljoprivrede postala glavni izvor dohotka kućanstva. Prisutnost mladih donositelja odluka u poljoprivrednim kućanstvima otvara mogućnost za razvoj poduzetništva u toj grani i proizvodnju za tržište. Ta je skupina jedna od ciljanih u programu HZZ-a za poticanje samozapošljavanja, a većina kredita HZZ-a odobrena je za poljoprivredu.

Visina željene plaće radnika u NG-u na neki je način pokazatelj njihove uključenosti u NG. Drugim riječima, trebalo bi ostvariti djelotvoran zakonodavni preduvjet, trajnu zaposlenost i mogućnost zarade, kao i stabilno zakonsko okruženje da bi se radnici u NG-u ili samozaposleni stimulirali da legaliziraju svoj status. Naravno, mrkva bez batine nikada nije dovoljno poticajna pa je potrebno takvu politiku popratiti odgovarajućim kaznama koje će ljude odvraćati od rada “na crno”.

Program Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za poticanje samozapošljavanja: dobra i loša obilježja

Program je izložen u Dodatku, pa ga ovdje nećemo detaljno objašnjavati. Iniciran je analizom koja je pokazala da je znatan broj registriranih nezaposlenih samozaposlen, što također nije promaknulo savjetodavcima Zavoda. Rukovodstvo HZZ-a smatralo je da takvo poduzetništvo, iako nije u skladu sa zakonom, ima poneka obilježja pravog poduzetništva, što je inače rijetkost u ukupnom okruženju.

Kao što u svakom društvu postoji određeni postotak poduzetnika, tako se oni pojavljuju i među nezaposlenima. Stoga je odlučeno da se identificiraju poduzetnici u sjeni, da ih se upozna s vještinama poslovanja u legalnom okruženju, da ih se educira za poduzetničku aktivnost, da im se plate konzultantske usluge, pomogne definirati program i financirati ga kreditom, da im se pomogne opstati u prvoj godini djelovanja i, konačno, da ih se skine s popisa nezaposlenih legalizacijom statusa, a ne isključivo penalizacijom. Komparativna analiza programa za poticanje samozapošljavanja u drugim zemljama pokazala je da je to mali, ali vrlo bitan dio programa aktivne politike zapošljavanja u europskim zemljama.

Daljnje pozitivno obilježje programa jest povezanost i slijed samoizbora za sudjelovanje u programu s razdobljima osposobljavanja, usavršavanja i spoznavanja mogućnosti samozapošljavanja. Smatralo se uspjehom ako bi osoba koja je pohađala početne seminare i druge sastanke tijekom programa konačno sama zaključila da nema poduzetničke sposobnosti i sklonosti te odustala od sudjelovanja u programu.

Potrebno je spomenuti da su pojedine kategorije nezaposlenih vrlo pozitivno ocijenile taj program, premda nisu uvijek odlučile sudjelovati u njemu. Nezaposleni-

ma je vrlo važno imati mogućnost izbora između zapošljavanja i samozapošljavanja, pa je HZZ odlučan u održanju programa za poticanje samozapošljavanja premda se ne očekuje da će se njime riješiti pitanje zapošljavanja velikog broja nezaposlenih.

Postoji nekoliko negativnih obilježja Programa. Prvo, potrebno je pojačati fazu informiranja o poduzetništvu tako da potencijalni kandidati mogu odlučiti hoće li ostati u programu ili ne u ranijoj fazi, odnosno prije nego što HZZ započne fiinancirati osposobljavanje budućih poduzetnika. To znači da su psiholozi koji provode testiranje za utvrđivanje poduzetničkih sposobnosti djelovali kao preslab filter i potaknuli pojedince na samozapošljavanje premda za to nije bilo dovoljno pokazatelja.

Drugo, osposobljavanje za poduzetništvo trebalo bi uslijediti nakon procjene znanja i sposobnosti kandidata. Na primjer, neki budući poduzetnici možda već posjeduju određena znanja i sposobnosti kao što su marketing proizvoda ili usluga odnosno neka tehnološka znanja. Ipak, možda ne raspolažu znanjima i sposobnostima pristupa financijskim ustanovama, odnosno ne znaju što je dopušteno, a što ne.

Treće, tvrtke koje su provodile poduzetničko osposobljavanje često nisu surađivale s konzultantom, tako da je budući poduzetnik primao informacije iz dva izvora pa one nisu uvijek bile podudarne.

Četvrto, pitanje jamstava nije bilo riješeno u ranijoj fazi, tako da je osoba mogla proći kroz sve stupnjeve osposobljavanja a da joj se još uvijek ne može odobriti kredit jer nema jamstva da će ga moći otplaćivati.

Konačno, problemi nakon završetka programa osposobljavanja i započinjanja poslovanja mogu stvoriti nerješive zapreke za poduzetnike početnike. Iako su predstavnici HZZ-a redovito posjećivali poduzetnike, vjerojatno bi bilo mnogo učinkovitije organizirati sastanke (susrete) između poduzetnika i njihovih konzultanata.

Najgore je što je Program morao biti prekinut zbog nedostatka sredstava. Svi naponi za stvaranjem i provođenjem aktivne politike zapošljavanja koji su odraz potreba lokalnih tržišta rada čine se izgubljenima jer Vlada nije dodatnim sredstvima podržala Nacionalni program politike zapošljavanja. Strategije samozapošljavanja možda su ograničene s obzirom na broj osoba koje su putem njih zaposlene, ali su vrlo uspješne u privlačenju pozornosti onih koji osjećaju da se mogu profitabilno baviti tim poslom. HZZ će preoblikovati neke od postupaka, ali će ostati pri najvažnijem cilju programa: ozakoniti, a ne kažnjavati.

Zaključak

Među evidentiranim nezaposlenim osobama u Hrvatskoj postoji znatan broj onih koji su samozaposleni i njihov se broj povećava. Najučestaliji oblik takvog rada jest rad u poljoprivredi, pa tu najviše ima vlasnika poljoprivrednih posjeda, pomažućih članova obitelji i samostalnih privrednika (zaposlenih za svoj račun). Osim vlasnika poljoprivrednih posjeda, sve se ostale kategorije mogu ubrojiti u zabilježene. Nezakonite su djelatnosti neprijavlivanje radnika ili tvrtki, koje ipak ne sudjeluju znatnije u samozapošljavanju u NG-u.

Postupak ozakonjivanja samozaposlenosti u NG-u putem programa HZZ-a bio je težak i zahtijevao je daljnju potporu za nove poduzetnike. Uz daljnja poboljšanja Program bi mogao biti korisna mjera za manji broj evidentiranih nezaposlenika koji stvarno imaju poduzetničkih sposobnosti. Njegov je uspjeh usporediv s programima samozapošljavanja u drugim zemljama, čije su ciljane skupine pretežno nezaposleni korisnici novčane naknade ili socijalne pomoći. Kako vrlo mali broj osoba iz tih skupina može postati uspješnim poduzetnikom, smatra se nužnim uvesti smislen i potpun samoizbor i postupke selekcije povezati s razdobljima osposobljavanja i usavršavanja različitih vrsta. Za one koji napuste program ili za one koji smatraju da je za njih samozapošljavanje posljednji način radnog angažiranja vrijedno je pomno procijeniti rizik kako ih ne bismo gurnuli dublje u siromaštvo. Da bi program bio učinkovitiji s obzirom na troškove i da bi se pomoglo mogućim poduzetnicima u boljoj procjeni rizika s kojim će se susresti, potrebno je uvesti više informiranja na početku programa, stroži samoodabir i postupke selekcije. Nema sumnje da su za neke programi samozapošljavanja korisni¹⁰ i da će uvijek biti dio strategije zapošljavanja, ali time se na odgovarajući način ne može zaposliti velik broj ljudi.

Za veći uspjeh programa čini se da je jednako važno povezati proizvodne mogućnosti poduzetnika u sjeni u postojeće proizvodne mreže kao dobavljače za tvrtke koje već rade ili kao uzgajivače činčila odnosno nojeva za koje postoji osigurano tržište s utvrđenim stalnim cijenama i organiziranim otkupom. Postojeće proizvodne mreže znatno smanjuju rizik i omogućuju pružanje znanja o proizvodnji. Za one koji možda nisu previše skloni poduzetništvu možda je potrebna jača poduzetnička infrastruktura nego za druge poduzetničke skupine. Ujedno, njih bi možda trebalo savjetovati o vrstama ulaganja koja su u skladu s ciljevima regionalnog razvoja i za koje se smatra da imaju uspjeha na tržištu. Te dvije činjenice mogu bitno pridonijeti održivosti samozapošljavanja i mogućnostima njegova jačanja.

Prijedlog razvojne politike koja proizlazi iz navedene analize jest da se sve inicijative za zapošljavanja i samozapošljavanje trebaju objediniti u djelokrugu posebnih razvojnih agencija koje će podržati poduzetničku infrastrukturu i ostvarivati razvojne inicijative što se pojavljuju u regiji. Bilo koje aktivnosti što će ih provoditi za to osposobljenje ustanove, poput Programa HZZ-a za poticanje samozapošljavanja, trebaju se nadovezati na regionalne strategije razvoja i ne smiju biti izolirane. Potrebno je decentralizirati odgovornost za razvoj, ali i otvoriti mogućnosti financiranja razvojnih projekata rezultat kojih je zapošljavanje s viših razina i iz inozemstva.

¹⁰ Kritičari programa ističu da je time, uz previsoke troškove, zaposleno premalo ljudi. Iskustva u drugim zemljama pokazuju da je to vrijedno i da mnogi poduzetnici nastavljaju s poslovanjem ako u početku dobiju pravu vrstu pomoći. To je osobito važno u Hrvatskoj, u kojoj okruženje nije naklonjeno poduzetništvu i gdje postoji previše administrativnih zapreka za ulazak na tržište. Nakraju, poduzetnici svugdje često pokušavaju nekoliko puta započeti poslovanje prije nego što ga dugoročno uspiju sačuvati. Korisno se podsjetiti da je Bill Gates započeo u garaži. Vjerojatno on ne bi uspio u Hrvatskoj, ali je podjednako vjerojatno da mnogi poduzetnici rade u sličnim uvjetima (garažama) diljem Hrvatske.

DODATAK

Program Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za poticanje samozapošljavanja

Cilj je Programa ozakonjivanje neprijavljene ekonomske djelatnosti za koju je utvrđeno da je glavni izvor dohotka značajnog broja evidentiranih nezaposlenih osoba. Velika skupina među samozaposlenima aktivna je u poljoprivredi, bilo kao vlasnici poljoprivrednih dobara ili kao pomažući članovi obitelji. Program je započeo uz ocjenu da nositeljima neregistriranih poslovnih aktivnosti koji djeluju u neslužbenom gospodarstvu nedostaju znanje i sredstva potrebna za djelovanje u zakonskim uvjetima službenoga gospodarstva. Prije svega, bilo je jasno da mnogi nezaposleni žive na rubu siromaštva i da pri prelasku na zakonito djelovanje postoji rizik još dubljeg siromaštva ako bi njihov poslovni pokušaj bio neuspješan.

Svi su se ti mogući negativni ishodi pokušali prepoznati i umanjiti pri oblikovanju Programa. U daljnjem tekstu navodimo šest faza programa.

Samoizbor

Prvo, savjetodavci koji neposredno rade s nezaposlenima upućeni su da utvrde koji bi nezaposleni mogli biti samozaposleni u neslužbenom gospodarstvu i ponude im mogućnost pohadanja informativnog seminara.¹¹ Sadržaj seminara obuhvaća elemente potrebne za započinjanje vlastite poslovne djelatnosti, najbitnija obilježja poslovne skice, zakonskog okvira, postupka prijave za različite vrste pravnih tijela. Nadalje, pružane su informacije o raspoloživim mogućnostima kreditiranja, te o potrebnim uvjetima koji se moraju zadovoljiti. (Zainteresirani kandidati također su dobivali brošuru Vodič za poduzetnike, što ju je izdalo Ministarstvo gospodarstva u suradnji s HZZ-om i različite druge upute o odobravanju kredita.) Nakon toga, osobe koje su odlučile ostati u Programu dobivale su upitnik, formular za prijavu okvirnog programa poduzetničke aktivnosti (poslovne skice), kao i (neke druge) upute. Kandidati su ispunili upitnik i nastojali razraditi svoju poslovnu ideju u skladu s primljenim uputama i znanjem koje su stekli samo na informativnom seminaru. Time se nastojala utvrditi razina znanja i sposobnosti budućeg poduzetnika, kao i procijeniti u kojoj su mjeri razrađene njegove ideje o poslovanju. To je faza samoizbora.

Selekcija – prvi krug

Pošto su ispunili upitnik i razradili plan svoje poslovne djelatnosti, kandidati su bili pozvani na intervju koji su vodili stručnjaci za profesionalnu orijentaciju (psiholog i pedagog). Oni su nastojali ocijeniti psihološku i tjelesnu spremnost pojedinca¹² za započinjanje vlastite poslovne djelatnosti, procijeniti znanje i provjeriti nji-

¹¹ Vrlo su često nezaposlene osobe navele da rade. Tada je to problem povjerenja između stranke i savjetodavca, a samozapošljavaje je kandidatu bilo otvoreno predloženo kao mogući način rješavanja njezine nezaposlenosti.

¹² Za mogućeg poduzetnika stručnjaci su pripremili brošuru pod nazivom *Je li to za mene?* koju on ispunjava kod kuće da bi ispitao vlastita obilježja potrebna za uspješno poduzetništvo. Polazi se od pretpostavke da postoji vrlo malo poduzetnika i da se oni radaju s odgovarajućim sposobnostima. Psiholozi mogu identificirati te sposobnosti, odnosno njihov nedostatak, pa je to stoga bitan čimbenik izbornog postupka.

hovo formalno obrazovanje (odnosno imaju li potrebne dozvole, diplome i ostalu dokumentaciju nužnu za poslovnu djelatnost kojom se namjeravaju baviti, npr. svjedodžbu da su završili obrazovanje za vodoinstalatera, limara i sl.). Psiholog je pripremio pisani izvještaj o svojim nalazima. Ako osoba nije udovoljavala potrebnim preduvjetima, bila je obaviještena da joj se na temelju upitnika ne savjetuje daljnji nastavak programa. Naravno, ona nije bila obeshrabrivana da ne pokuša podnijeti zahtjev za kredit negdje drugdje. To je bio prvi krug selekcije.

Selekcija – drugi krug

Uloga stručnog konzultanta¹³ u ovoj fazi bilo je razmatranje poslovnih planova u kojima su kandidati sami pokušavali izraziti svoje namjere u skladu s pismenim uputama dobivenim za vrijeme informativnih seminara. Na temelju svog iskustva i znanja o gospodarstvu, konzultant daje zeleno svjetlo pojedinim projektima u skladu s njihovim tržišnim mogućnostima i sposobnostima koje je kandidat pokazao pri izradi poslovnog plana i u objašnjavanju svojih ideja poslovanja. Na temelju svoje ocjene i razgovora sa savjetodavcem, psihologom i, prema potrebi, s kandidatom, konzultant donosi jednu od sljedećih odluka.

(Kandidatu se kaže da njegova ideja nije odgovarajuća i da je treba popraviti ili odustati od samozapošljavanja (odnosno barem ne računati sa sredstvima HZZ-a).

Za dodatnu razradu njihova poslovnog plana kandidati se upućuju na seminar u trajanju 3 – 5 dana.

Kandidat započinje surađivati s konzultantom jer se njegov plan (skica) poslovanja smatra zadovoljavajućim, pa mu više nije potrebna daljnja pomoć.

To je bio drugi krug selekcije.

Osposobljavanje

To je najvažniji korak, te se kandidati upućuju na pohađanje seminara da bi u potpunosti završili svoj poslovni plan i naučili o mnogim drugim pojedinostima koje će im trebati u budućem poslovanju. Rukovoditelj seminara podnosi pismeni izvještaj o svakom pojedinom sudioniku. U njemu savjetuje koje bi poslovne planove trebalo i dalje razvijati, a koje bi djelatnosti trebalo prekinuti. Cilj seminar nije osposobiti kandidate za razvijanje njihovih vlastitih poslovnih planova, već ih upoznati s pojmovima i općom idejom o tome koja su znanja i sposobnosti potrebni. U tom je smislu početnik mnogo sposobniji koristiti se konzultantskim uslugama i biti mnogo aktivniji sudionik u procesu detaljnog razvoja poslovnog plana koji je potreban za dobivanje kredita. Većina početnika vjeruje da je poslovni plan nešto što je potrebno za dobivanje kredita, ali ga oni jednom kada dobiju novac posve zaboravljaju i zanemaruju. Osposobljavanje je pokušaj objašnjavanja potrebe izrade pla-

¹³ Konzultanti su izabrani između evidentiranih pripadnika Hrvatske konzultantske mreže. Oni sklapaju ugovor s poslovnom bankom koja HZZ-u pruža bankarske usluge. U ugovoru se točno navodi da konzultant treba poštovati prije utvrđene kriterije u razradi poslovnog plana. Prvi dio isplate ostvaruje se kada banka zaprimi poslovni plan, a drugi dio isplate slijedi nakon što je odobren kredit. Taj dio plaća poduzetnik iz sredstava dobivenih kreditom.

na i njegova poštovanja pri provedbi projekta. Čini se da je to vrlo teško shvatiti i kada se pojave teškoće, novi su poduzetnici gotovo uvijek iznenađeni iako im je mnogo puta objašnjavana važnost izrade realističnog plana koji može biti velika pomoć pri donošenju odluka koje se odnose na financiranje, usmjeravanje proizvodnje i troškove.

Stručne konzultantske usluge

Za vrijeme ili nakon seminara konzultant uvodi svoju stranku u postupak individualnog savjetovanja, pa oni zajedno do u pojedinosti razrađuju poslovni plan u skladu s pravilima HZZ-a i poslovne banke. U toj fazi oni zajedno ispunjavaju zahtjev za kredit (tiskalice za odobravanje kredita na raspolaganju su u svim područnim službama HZZ-a), i prikupljaju potrebnu dokumentaciju. Konzultantov je zadatak posjetiti mjesto buduće poslovne djelatnosti, provjeriti pokretnu i nepokretnu imovinu stranke, koje se smatraju pologom za dobivanje kredita¹⁴. U toj fazi i na temelju prikupljenih novih spoznaja o imovini stranke konzultant može odlučiti o prestanku daljnje suradnje. Ipak, takav se rezultat ne očekuje jer je od samog početka konzultant surađivao u izboru poslovnih programa i aktivnostima na daljnjem osposobljavanju kandidata. Konzultant također usko surađuje s predstavnicima poslovnih banaka, koji ga obavještavaju o njihovoj ocjeni udovoljava li kreditni zahtjev pravilima banke.

Nakon odobrenja kreditnog zahtjeva oni koji su nositelji neregistriranog obrta ili poduzeća započinju postupak registracije. Za to je potrebna stručna pomoć konzultanta jer on raspolaže informacijama o svim postupcima registracije za različite vrste poslovnih subjekata¹⁵ (poput trgovačkih društava, proizvodnih pogona, slobodnih zanimanja, proizvodnje u kući i sl.). U skladu s uputama konzultanta, poduzetnik započinje vlastitu poslovnu djelatnost. Tu djelatnost može podržati lokalni centar za malo gospodarstvo i poduzetništvo¹⁶, koji će pružiti jeftinije računovodstvene usluge te zakonske i financijske savjete. Informacije tih lokalnih centara na raspolaganju su u svim područnim uredima HZZ-a.

Postupak odobravanja

Na temelju iznesenih ocjena o izvještajima i razrađenoga poslovnog plana, zavod za zapošljavanje i poslovna banka ispituju kreditne mogućnosti budućih poduzetnika razmatrajući opravdanost buduće poslovne djelatnosti. Tijekom tog procesa od

¹⁴ Kako konzultanta djelomično plaća banka, njegova je obveza unaprijed provjeriti postoji li odgovarajući instrument osiguranja kredita jer se inače postupak mora prekinuti ako tražitelj nema imovine ili imovinska prava nisu čista, što je vrlo čest slučaj. Pokatkad je moguće podnijeti zahtjev Hrvatskoj garancijskoj agenciji koja se brine za slučajeve kada nema osiguranja kredita.

¹⁵ Upravo iznenađuje kako pojedinci malo znadu o vrstama pravnih tijela koje mogu registrirati i još manje o samom postupku registracije.

¹⁶ Lokalni centar za razvoj maloga gospodarstva i poticanje poduzetništva (*soft incubator*) pruža usluge potpore koje su za poduzetnika jeftinije i pristupačnije. Te usluge obuhvaćaju jeftinije obavljanje knjigovodstvenih poslova i administrativne poslove, uključujući i upotrebu telefona i faks uređaja, jeftinije pravne i poslovne savjete. Postoji još i *hard incubator* kojim se osigurava subvencionirani prostor koji može, ali ne mora, uključivati i usluge *soft* servisa.

konzultanta se mogu zatražiti neke dodatne informacije. Kreditni se zahtjev prihvaća ili odbacuje. Nužno je napomenuti da se u toj fazi, usprkos svim prije poduzetim poslovima, može očekivati odbijanje neznatnog broja zahtjeva. Uzimajući u obzir da je to zadnji krug postupka (selekcije), osposobljavanja i konzultantskih usluga, u kojemu je usko surađivao tim stručnjaka, mogao bi se očekivati potpuni uspjeh.

Praćenje i provjera

Hrvatski zavod za zapošljavanje putem svojih područnih službi prati uspješnost kreditiranih poslovnih djelatnosti. Zavod kontrolira ugovorne obveze zapošljavanja i zadržavanja postojeće zaposlenosti. Konzultanti su zamoljeni da posjete nove poduzetnike i prema potrebi im pruže pomoć.

Rezultati

U razdoblju deuljem od godinu i informativne je seminare pohađalo 6 800 evidentiranih nezaposlenih. Samo 57% nastavilo je sljedeću fazu izbora, 32% pohađalo je programe osposobljavanja i usavršavanja, 22% dobivalo je usluge konzultanta, a samo 7,5% dobilo je kredit. Ukupno su bile 583 samozaposlene osobe, kod kojih se zaposlilo još 494 osobe. Ukupni troškovi iznosili su 56,6 milijuna kuna ili 15,3 milijuna DEM. Prosječni troškovi po zaposlenoj osobi iznosili su 14 200 DEM.

Dosad je ukupno bilo 8 slučajeva neotplate kredita. Poljoprivredni fakultet Sveučilišta u Osijeku napravio je neovisnu ocjenu uspjeha Programa samozapošljavanja na području Osječko-baranjska županije. Nalazi su sljedeći.

Nezaposleni nerado ulaze u poduzetništvo (samozapošljavanje) i više vole biti kod nekog zaposleni. Oni ulaze u samozapošljavanje samo u krajnjoj nuždi. Taj se stav ipak mijenja, jer poduzetnici postaju sve prihvaćeniji u društvu. U ovom trenutku poduzetnike se sumnjiči za prevare i druge kriminalne djelatnosti, pa za osobu koja je uspjela ne postoji pozitivna stigma. Ujedno, visoka je razina opasnosti od neuspjeha, pa su ljudi skloni drugim rješenjima.

Poduzetnici su isticali da ne postoje dodatne mogućnosti za dobivanje financijske potpore što stvara probleme pri razvijanju poslovne djelatnosti. To je, nažalost, pokazatelj da se poduzetnici nisu držali poslovnog plana, obično dopuštajući da troškovi narastu iznad predviđene razine. U njihovu položaju poduzetnici si zbog svog lošeg financijskog stanja obično ne mogu dopustiti uzimanje dodatnih kredita, čak ako su im i na raspolaganju.

Trajanje nezaposlenosti nije činjenica koja presudno utječe na sudjelovanje u Programu. Dapače, osobe koje su nezaposlene dulje od pet godina često napuštaju program u ranijoj fazi. To je pokazatelj da su starije nezaposlene osobe manje sklone riziku.

Većina poduzetnika nema prethodnih ranih iskustava u legalnome, tržišnom okruženju niti su uzimali kredite za poslovne svrhe, pa smatraju da je iznos kredita od 100 000 kuna za njih prevelik u postojećim uvjetima. To pokazuje da mnogi nezaposleni imaju vrlo malo iskustva sa zajmovima bilo koje vrste te vjeruju da je veliki kredit prerizičan bez obzira na dobru utemeljenost njihova poslovnog plana.

S a n j a C r n k o v i ć - P o z a i ć : The Unemployed at Work: Shadow Workers and Entrepreneurs

Summary

In Croatia there have been for quite some time restricted opportunities for employment, there is a large number of recorded unemployed, and there is a constant rise in the share of the long-term unemployed, with the additional fact that only a smaller percentage of the unemployed can claim a cash benefit. For this reason, a large number of unemployed persons reported at the employment institutes work in the UE as workers on the black, are assisting members of families or are self-employed. In the research, attention is devoted to self-employment: owners of a business unit, or trade or a piece of agricultural land, and people employed on their own account, and to assisting family members who work, usually without compensation, in the family business. Most persons who work on their own account started out their small enterprise from necessity, and were before that mainly unemployed. Shadow entrepreneurs on the whole worked before being unemployed, and most of them were employees. For all categories of self-employed, the desired wage in the official economy is several times greater than their current earnings, which shows that they do not want to enter the official labour market until they can earn much more than they are making on the unofficial market.

As in any society, there is a certain percentage of entrepreneurs among the unemployed as well. The Croatian Employment Agency launched its Self-Employment Incentive Programme to identify shadow entrepreneurs and to equip, counsel, provide loans for and employ them in the official economy. Comparative analysis with self-employment initiative programmes in other countries has shown that this is a small but essential part of the programme of active employment policies in European countries. Some categories of unemployed in Croatia have evaluated this programme very positively, although they have not always decided to take part in it. For those who abandon the programme, or those who think that self-employment is the last kind of work they would want, it is important to assess the risks very carefully so that they should not be plunged deeper into poverty. The success of the programme in Croatia is comparable with that in similar self-employment programmes in other countries, and for the programme to be more successful with respect to costs and to help potential entrepreneurs to make a better estimate of the risks they will be facing, it is necessary to give more complete information at the beginning of the programme, and to have a more rigorous self-selection and selection procedure.

Key words: unemployment, employment, unofficial economy, entrepreneurship, labour force